

Laczkó András

KÉRDEZZÜK AZ ESŐT?

Ébert Tibor novellás kötetéről

Igen, kérdezzük meg; hogy meddig, valóban negyven napig és isteni büntetésként akadályozza -e napi életünket. Persze, amint így elhangozna, azonnal értelmetlenné válna a kérdés, legalábbis a szellem emberének, akit alig-alig foglalkoztat - a képes beszédnél maradva -, hogy aznap vigyen-e esernyőt magával. Ébert Tibor olvasói (darabjainak hallgatói, nézői) megszokhatták, hogy kérdései és válaszai rendre túllendülnek a köznapiságon, és mindig gondolati, filozófiai dilemmákhoz visznek.

Akik olvasták a *Jób könyve* című regényét vagy a *Kérdezd meg az esőt* novelláit, a fentiek nyomán ellenvethetik, hogy Ébert műveiben a konkrétumoknak szerepük van, munkái helyhez köthetők, fölismerhetők bennük a couleur locale elemei. Ez tény. A *Jób könyve* gyakorta idézett sorai: „elhagytam el kellett hagynom a várost nem önként hagytam el szülővárosomat... volt akit kitelepítettek... volt akit elhurcoltak... elkezdődött egy nemzeti exodus sajátos formája.” Budapest, Prága, Pozsony és más városok neve új prózakötetében is előkerül, de a helyszínek - az utaláson kívül - alig van szerepe a mondandóval illetően. Mert Ébert olyan prózát írt és ír, amiben az emberi magatartás, korunk egy-egy vonzó vagy visszatartó jelensége, a művészek lehetőségei, örök erkölcsi kérdések kerülnek a középpontba.

Novelláiban néhol rejtett, máshol nyílt bibliai allúziók jelzik, hogy neki is - mint minden mai embernek - a boldogság elérése, megteremtése vagy legalábbis a közelébe jutás az egyik cselekvést motiváló nagy vágya. Vitatkozhatunk a szerzővel azon, hogy mi a tartalma ennek a kategóriának (ő nem részletezi), beletartozik-e a csalások és öncsalások elhagyása, a csönd vagy az azt föloldó zene, egy műalkotás hatása, s az emberi látomások. Ébert könyvének címadó novellájában ezekre nem kérdez, csupán érdekes (olykor meghökkentő) képzetársításokat ír le, amelyek mind egyetlen irányba mutatnak, annak az egyetlen vízcseppnek a hiányához visznek. Ahhoz a csepphez, amire még szükség lett volna, hogy a menekülő eljusson a (lát-szat) Ararára. Az íróval kérdezzük az esőt; miért nem hozott annyival több vizet?

A Biblia rendszeres olvasói tudják, hogy Ádám lakója volt a Paradicsomnak... Ennyi utalásra szükség volt ahhoz, hogy megértsük Ébert groteszk, néhol abszurdba hajló előadasmódját. Meditálhatna, kesereghetne azon, hogy el kellett-e vesztítenie Ádámnak az Édent. Nem ezt teszi. Miért? Mert tudja, hogy a Paradicsom nem volt megtartható. S nap nap után látja, hallja az ember, hogy ma sem az. Az elvesztés (azaz: a változás) nem nagy dolgokon múlik, a férfinak nem kell heroikus küzdelmet folytatnia - elegendő, ha elromlik az (Éden) kerti csap. *Ádám és Pozdarek úr* című írásának főhőse gondtalanul (boldogan?) ült almafája alatt, amikor észrevette a hibát. Innen groteszk motívumok sorozata viszi el a történetet a végső konklúzióhoz. Például, Pozdarek úr elmagyarázza Ádámnak, hogy mi a vállalkozás (a kapitalizmus), a piac, s melyek korunk jelszavai (információ, kommunikáció, komputerek), említi még a vasfüggöny fogalmát is. Azután a pucér Éva (szerelekként) megjavítja a kerti csapot, s a munka végeztével leszakít egy almát a fáról. Abban a pillanatban Ádám fölismeri, hogy ez a Paradicsom már nem az, nem olyan, amilyen a csap megjavítása előtt volt. A groteszk lezárás csak ezután következik. Érdemes idézni: „Prága külvárosa fölött sötét felhők gyülekeztek - angyalokkal. - Pozdarek Mátyás új fehérneműt vásárolt lányainak.”

A groteszk abszurdba hajlására több példát is találunk a kötetben. Az egyik úgy kezdődik, hogy Bach, Mozart, Michelangelo, Dante, Shakespeare, Bartók, Goethe és Rembrandt bevonulnak az uszodába. Igen, jól olvasták, a zene, az irodalom, a képzőművészet halhatatlanjai versenyre készülődnek. Sejtethető, hogy nem önszántukból. A következőket végigvitt ötlettel Ébert napjaink egyik csálhatatlannak hitt módszeréről,

a versenyzetetről mond ítéletet. Európai szemmel (és gondolkodásmóddal) valóban nehezen látható be, hogy tényleg minden területen jó-e a versenyzetetés. Most már szinte óráról órára olvasható, látható, hallható, hogy a legjobbnak kell lenni, s valakik azt is el akarják hitetni velünk: mindenki azzá válhat. (Ha viszont mindenki a legjobb, akkor mi értelme van az egésznek.) Ébert Tibor A verseny című novellájával figyelmeztet arra, ha a tengerentúlról a világra ráöntött (erőltetett) szemlélet nem változik, akkor ad abszurdum össze nem mérhetőnek is versenyezniök kell egy startpisztoly dörrenésére. Tudjuk, a szerző is leírta, verseny és győzelem nincs vesztes(ek) nélkül. S az utóbbiak, ők mihez kezdjenek? Ennek megválaszolása már nem az irodalom feladata. A versennyel Ébert időben intett mindenkit arra: gondolkodjék, akad-e csálhatatlan módszer a kiválasztásra, szükséges-e vagy feledhető az életet, a világot immár meghatározó versenyszellem. Azután - mondja még Ébert - az igazi nagyok: „Otthon csöndesen teszik a dolgukat, követ faragnak, kottát írnak, verset, regényt, drámát... festenek.” Ilyen egyszerű.

Kötetének meghatározóan erőteljes írása az *Au...tz*, avagy a *szabadság mibenléte* szintén az abszurd példája. Alcímként, némiképp műfaji iránymutatást is adva, Ébert még hozzátette: *Szimfonikus vázlatok három részben*. A zenei szerkesztésmód azonban ne tévesszen meg, abszurd látomást olvashatunk arról, hogy valakit, a boldogra és a szabadságra vágyakozó Ént vonatra tettek és utaztatják a Táborba, ahol minden földi jót megkaphat a szállodai szobától, a villától mondjuk a Chagall képekig. Az író kérdése, ha minden jó, a legjobb, akkor az egyén miért akar mégis távozni? Mert a Táborot őrzik, s az Én számára legtokéletesebb állapot: a szabadság. Mit mond erről a novella hőse? Idézem: „megyek... mert szabad vagyok (...) nem is emberként, következményként, eszmeként.” Értsünk egyet vagy vitázzunk? Ébert igazi célja, hogy gondolkodjunk a leirtakról és a variációs lehetőségekről.

Ha Ébert Tibor vallomásaiból és életrajzi adataiból nem tudnánk, hogy a zene nélkülözhetetlen számára, kötetének egésze és az egyes írások előadasmódja, szerkesztése figyelmeztetne erre. Sokszor idézték már Kosztolányi Dezső fordításában Verlaine *Költészetének* első sorát: „*Zenét minékünk, csak zenét.*” Ébert Tibor ugyanarra érti ezt, amire a francia poéta; *változtatni, újítani kell az irodalom eszközein*. Tamási Orosz Jánossal érthetünk egyet, aki a kötet utószavában arról írt, hogy a szerző előadasmódja a modern zene irányait követi, megvalósítja a kompozíció elemeinek egyenrangúságát, hangsúlyt helyez a részletekre, hogy mindegyik erősítse az egészet.

A novelláskötet néhány kiemelt vonása utalás arra, amit Ébert Tibor verseinek, drámáinak, szépprózájának olvasói (nézői) eddig is tudtak: a *szerző művészeti ágak és műnemek meghatározottságától függetlenül intellektuális alkotó*. Kritikusaival és barátaival egybehangzóan kérdelem: Ébert miért csak „előjegyzésben van”? S aki „előjegyezte”, olvasta valaha műveit? Versei, drámái, novellái régóta érdemesek már - az esőt kérdezve vagy nem - az *elismerő* bejegyzésre!

(Ébert Tibor: *Kérdezd meg az esőt*. Omnis Fabula, 1996.)

Szántó Gábor

„LEZÁRT VAGY MINT A KÁRHOZAT”

Németh J. Attila *Szabadgyalog* című kötetéről

Azt hiszem, érdemes ezzel a Pilinszky-sorral kezdeni Németh J. Attila kötetének bemutatását. Ez az idézet képes összefoglalni - igaz, bő maradékkal - a válogatás verseinek hangulatát. A művek a tematikát tekintve ugyanis a magányos lírai hőst mutatják, a „szabadgyalogot”, aki a szerkesztő, Péntek Imre szerint most lépett először merészen a/z/ /b/irodalomi sakkasztáblán, s akinek alkotásaira Parti Nagy és Kukorelly „húzásai” hatottak. Hozzá kell tennem, nemcsak ők. A kötet verseinek egyik-másikában sokkal nagyobb József Attila-i vagy Nagy

László-i hatás érzékelhető. De Németh J. jótanulós, s így jó alkotó is.

A Pilinszky-hasonlat első fele a magányos hősré utal. Németh J. Attila lezártsága jobbra védekezés, s így begubózása saját mikrokozmoszába világteremtés. Objektív világunk tényei nemigen érdeklik, csak azok lenyomatai a lélekben. Persze, nem menekülhet előlük, ezért is jelenik meg nála, pompás kis disztichonban, a rendszerváltás élménye. (Székesfehérvár)

Németh J.-t jobbra emlékei, magányos tárgyai és szerelmei veszik körül. Tengelyében mégis olvasmányélményei, a nagy elődök nagy alkotásai oszlopolnak, az ő gondolataikat fordítja ki vagy válaszol rájuk a maga metsző iróniájával. Így építi át a József Attilai-i Eszméletet *Eszméletlenné*, s fokozza le a „mindenség summáslegényét” a „mindenség semmis legényévé”.

A Pilinszky-hasonlat második része az írói önarcképre jellemző. Szinte nem találunk a versek közt olyant, amelyben a költő elégedett arcát mutatná. Csupa kellemetlen érzés, értékvesztés, lemondó legyintés sorjázik Németh J. lírájában. Érdemesebb volna a kötet címadó verséül a Keserédest választani, hiszen ebben az alkotásban a szerző életérzésének minden apró elemét tanulmányozhatjuk.

S van még egy motívum, mely a kötet világát Pilinszkyvel rokonítja: ez a remény ill. a reménytelenség érzése. Németh J. szinte önkínzóan tapos a minden-értelmesről-lemaradás, a céltalanság, „az örök közlegény”-ség sarában, a hiába-örökkévalóságban. Ezt fogalmazza meg a repülés lehetetlenségének ősi motívumában, mely a *Pingvinek* utolsó sorában bukkan fel először, („Ma sem lesz repülés”), hogy a *Repülés* című Kukorellynek ajánlott versében végre megállapítsa: „... ebben a szobá/ bon tényleg nem lehet repülni”.

Ha már repülés nincs, értékelni lehet a megtett utat. Nem véletlen, hogy a Németh G. Béla által leírt önmegszólító, valamint a létösszegző verstípus számos példájával találkozhatunk e kötet lapjain. (*Vasszív, Az elmenőkről és ittmaradókról, Öndokumentáció*)

A „szabadgyalog” magányos létformájából eredő keserűség izlelhető meg a kötet négy fejezetében, az *Álomzacc*, az *Idill*, a *Félkiló magánremény* és az *Ajánlati példány* címűekben. Ezek több-kevésbé hasonló terjedelműek, bár akad egy-két vers, amely mintha nem a megfelelő fejezetbe került volna. Az *Idill* kétsorosai hitelesebbek lennének a *Félkiló magánremény* (farkas piroška) sorai után. Ha már Kosztolányi így szerkesztett, miért ne lenne jó itt is?

Németh J. nem tobzódik a témákban. Szeret a tükörbe nézni, bele és mögé is kíváncsi pillant. Önarcképei közül elsőként a *Keserédes* címűt érdemes kiemelni: „kimért vagyok híveim kimért / nyolcvankilós húsos csont / a század fosatós kondérijában / ironikus felhangokkal fűszerezve” - mondja magáról, s aki megismerte a kötetet, tudja, igazán híven mutatkozik be e sorokban. Nagy Lászlót parafálva a „mindenség semmis legényévé” fokozza le magát, de józsefaffilásan túllép „c korcsmán”, ám a bűnököt pilinszkyesen, a világba vetve hordozza. Valljuk be, nem cserélünk e „harminc két éves ifjú metán”-nal. A kitaszított büntetése az idők kezdete óta a magány, s ehhez sötét hangulatot keverve lép elének a kötet nyitó versében, a *Prímszámban*, hogy azután a *Gondola* szövegében bevallja: „talán a sötét teszi hogy sötétben / látok s a nappal csak világos éj / szaka e fénytörésben mindent / másként látni miként a réseken”. Aztán József Attila sötét szemüvegét levette végre kibukkan a lázasan mohó szempár: „valahogy mindig távol állok mikor / a dolgok és a széplányok megnesnek”.

Nincsen jó szava sem jelenéről, sem a jelen embereiről. S ha lenne is, inkább elnyeli: „... elviselem mind ami van / ajkamnak feszülő szavam / mely megtart és felemel...” (*Osztályrészem*) Súlyosuló nincseit megérthetjük, hisz az N.E úrból nemecekkel préselő korunk ellen csak a gúnyos mosolyokkal telifröcskölt arcunk és kivonulásunk lehet a válasz.

Ez az arc mutatkozik meg a *Pingvinek*ben: „... Az utcán pingvinek totyognak...” Kedves iróniája aztán közel is hozza szívéhez az emberiséget, de végső lesajnálással mondja: „... szeretnek enni inni jól élni különös / en szeretnek az emberek szépek meg / simogatom őket mielőtt meghalnak” (*Az emberekről*)

S ha mi érdeklődünk a költő iránt? „fontos hogy a költőnek legyen po / ethicája a farzsebben hordom s / csak előrántom ha beindul a versírógép...” - mutat fityiszt. És komolyabban: „... ténferegsz a tárgyak és szavak / közt mint egy szélütött állat s ilyenkor / érzed igazán hogy nem számít semmi / csak a szó méze mit kiperget belőled az idő...” (*Verstehén ill. A szó méze*)

Ha a bődítő álmok után csak a zacc marad, új *Idillt* keres magának: egykori szerelmeinek s olvasmányainak élményét találva. A fejezetben keserűes tetemrehívás pörosztói vagyunk. A *Kedvesének*, anno c. versben szerelme elvesztése feletti fájdalom osztozhatunk, s így „... más is látja itt / ránkégett prérítűz nyaram / s a lélek forradásait”. Az emlékezés folyamatában aztán törvényszerűen felbukkannak a létösszegző versek. A *Vasszív*ben a remény önző magasztosságán példálózna, ha nem fakasztana mosolyt a Kosztolányi-rímpárral /szív-masszív/, s így vele csak a merengő gesztus sutaságán nevetünk.

Ennél nagyobb igénnyel készült *Az elmenőkről és ittmaradókról*. A vers első két szakasza szépen kiérlelt, a népdalokból ismert természeti kép- és életérzés párhuzamára építve jeleníti meg az emlékezés folyamatát. Kár, hogy aztán József Attila veszi át a szót: felbukkan a személyiség mélyén elbújt kisgyerek motívuma, s a vers zárlatában a biztatást jelentő sor is ismert a Medáliából. Németh számára az alkotómunka jelenti az örök ittmaradás biztosítékát: „... ám egy sárga gyantacsepp / a versek mélyén ott lapul” - olvassuk jambusba kalapálva az ismert sorokat.

Lám, újra József Attila! Kedvenc beszélgetőtársa, tanítója ő Németh J. Attilának. Mint atya és fiú, vitatkoznak egymással az *Eszméletlenülben*. Ahogy Németh írja: „a szavak árnyékot vetnek a kertben”. Ekként lesz a kék, piros, sárga képek alkotta rendből „piros fehér zöld összezekent zokni” - magyarság.

Az 1284-es számú tehervonat is József Attilára emlékezik. Néhány mondatában ugyan Nagy László bujkál, de a vers szerkesztése, súlykolóan visszatérő sorai híven érzékeltetik a megújuló fájdalommal teli költő tragédiáját.

Másik válaszoló verse a *Nagy Lászlónak, a jövő kövéről* című. A kitűnő rímtechnikájú s kiváló szerkesztőre valló - az első és utolsó szakasz „párhuzamos” ellentétével, két sorának cseréjével Nagy László költészetének avatott értelmezéséről tanúskodó - vers 3. szakasza fogalmazza meg a választ az örök érdemes? - kérdésre: „... alkalmatlan az alkalom / tudod és én is jól tudom / s mégis az omló rímhalom ... egy másik tájban tartalom...”

Kiemelésre méltónak ítélem a szerelmi témájú *Rondát*, mely a műfajnak megfelelő formában apró, de szép képeivel fogalmazza meg az elválás fájdalmát: a *Többsincs, királyfit*, melyben a remény tovatűnté után a szerelem megtartó ereje fejeződik ki rendkívül takarékos szóhasználattal /pl. *reményt ácsoltam társmagamnak.../*; a szeretkezésről szóló tükörverseket, a *Szeretkezéseink szerkezete* ill. az *Alló-fekvő háborúnk* címűeket. Az előbbi díjnyertes (az 1995. évi Salvatore Quasimodo költői versenyen díjazott vers) a kiüresedett, kapcsolat pontos rajza, mely a jobbítás vágyának, a hazugság egérfogójának rajza, amit a végső stáción keresztül ábrázolja a gépiessé vált férfi-nő kapcsolatot. A másik költeményben viszont vérbő háború dúl, értékékké váló pusztítás, melyben „... a minden elsötétül a semmi megvalósul.” Ez a vers ugyancsak jól használja a szavak több/sok/értelműségét, olyan képeket létrehozva, mint „...gyengéden kigombolom orgasztikus /mandzsettáidat” vagy „...ejtőernyős csókjaim ellepek... dombjait...”, „hallgatom a szeméremajkak lázas suttogását...” stb.

S hogy a kötet tartalmától végképp idegen hangulatban el ne vesszünk, érdemes újra felidézni a „különös kegyetlenséggel evilágra” vetett alkotó néhány sorát: „s estéknént boldog képpel mézet / nyakalok mert édes édes édes.” Kívánjuk Németh J. Attilának, hogy kiadandó második kötetének olvasói „boldog” képekkel nyakalhassák édesre magukat.

(Árgus Kiadó, 1995)

Zsávolya Zoltán

EGY VISZONYULÁS TÖRTÉNETE

Tüskés Tibor: M.F. mester

A nagyhatású író-irodalomtörténész egyik legújabb, már címével érdekes élményt: frappáns festészeti, „M. S. mesteres” (: -mesteri) rácsapás-reminiscenciát nyújtó, Martyn Ferenc (1899-1986) alakját és életműve több vonatkozását tárgyaló könyve remek lehetőséget nyújt a recenziáló, fiatalabb pályatársnak arra, hogy adott *munkadarabjának* bemutatása és értékelése mellett a szerző általános alkotói attitűdjét, valamint - azzal szoros összefüggésben! - az irodalom és a képzőművészet kapcsolódási lehetőségét mérlegelő elméleti vizsgálódásait is legalább főbb vonalakban szemügyre vegye.

Ha átfogó érvénnyel igyekezne szólni valaki erről a kiadványról, azaz a kötetet jegyző és az annak főszereplőjévé megtett személyiség lényegét egyaránt tetten szeretné érni, bizvást mondhatná a kettejük körül szerveződő írás együttesről, hogy az egy viszonyulás történetét tartalmazza. Tüskés Tibor több mint negyedszázadot töltött az európai jelentőségű és jelenlétű, ugyanakkor szorosabb szülőföldjéhez, a Dél-Dunántúlhoz, valamint annak szépségben és fontosságban egyaránt vitathatatlanul első városához, Pécshez kötődő festőművész-grafikus közelében. Róla való tudása, művészete és személyisége általi megragadottsága azonban összességében már megközelítőleg ötven esztendő egyéni és globális historiográfiájának keretébe ágyazható.

A hatvanas évek közepétől egészen a kilencvenes évek második feléig keltezett-keletkezett esszék tanúsága szerint 1948-ban egy frissen érettségizett, elsőéves egyetemista fiú az Andrássy úton sétálva, érdekes plakát láttán figyelt fel először az Európai Iskola, illetve Martyn Ferenc léte, fontosságára. Ellátogatott a kiállításra, és ez a „betérés” életre szóló meghívást jelentett számára - többek között - Martyn Ferenc alkotói univerzumába. Kettejük párbeszédének alakulásában az 1958-as év vette a következő fontos állomás. Tüskés Tibor ekkor már érte irodalmárként került kapcsolatba a Mesterrel, aki rajzot adott *Pécsi Műzsa* című könyvének borítólapjára.

A valamennyi kötetbeli írásban tanulságos és érzékletes szakmaisággal, reflexivitással kitöltött, újra meg újra megfogalmazott, de soha nem unalmasan, hanem inkább türelmes pedantériával ismétlődő, szükséges információközlésként folyamatosan jelenlévő személyes-történelmi *háttér*, vagy ha úgy tetszik: keret hiteles és megkapó *átmeneti* végpontja (a könyvben) azután az 1986-ból származó lírai emlékezés, amelynek a művész halála adott szomorú aktualitást [*Találkozások Martyn Ferencsel*]. Azért zárul le itt csak *átmenetileg* Tüskés Tibor Martyn Ferenc munkásságával kapcsolatos elmélkedéseinek sora, mert újabb folyóirat publikációkból máris ismert a folytatás. Mintegy ezen a kvázi *kereten* kívül kapnak helyet továbbá a könyv végén a festő műhelyéhez kötődő elméleti töredékek, cikkek, a tőle származó vagy hozzá intézett levelek. Ez a dokumentáció olyan szövegeket tartalmaz, amelyekben Martyn egykori tanítójával, Rippl-Rónaival, vagy Fülep Lajossal összefüggésben, esetleg minden témabeli megkötöttség nélkül vall a művészi aktivitás mibenlétéről (*Kézműves műhelyforgácsok*). Többek között az efféle anyagok közlése miatt is nélkülözhetetlen az *M F mester* című kötet, ugyanakkor nem vitás, hogy legizgalmasabb részei, Tüskés Tibor itteni

„törzsteljesítményei” a fent említett - és a recenzensi önkény szerint a *Martyn Ferenc művészi útja*, valamint a *Találkozások...* között elhelyezkedő - *keretben*, tehát kétségtelenül az irodalmi érdeklődés, de mindenekelőtt irodalmi értékű esszé tanulmányok között keresendők.

Ezek többsége már címében utal az irodalom, az irodalmiság vagy az általában vett irodalmi tapasztalat témájára, amely bennük legalább viszonyítási pontként mindig jelen van. Már a bevezető jellegű *Martyn Ferenc művészi útja* erre fut ki. Rögtön tisztázódik azonban, mennyire Martyn „önálló igényű rajjai közé illeszkednek” illusztrációi. Sőt, a következetesen használt „irodalmi kísérőrajz” fogalom arra is fényt vet a későbbiek során, hogy a magyar és az egyetemes líra vagy próza kiemelkedő alkotásaival kapcsolatos igazán igényes grafikai ráhangolódás sohasem lehet mindössze szolgálai *képbefordítása* az olvasottaknak, hanem - és Martyn munkásságában ez mindig így van - önálló, kreatív, úgymond „elszabaduló”, az eredetivel nem feltétlenül átfedésbe kerülő, hanem vele éppen a regisztrálható különbségek miatt azonos ontológiai státuszba jutó képzőművészeti *egyenértéket* kell teremtenie. Ennek a belátásnak a nyomán sikerülhet az írásokat végigkövetve például arra a „művészetpolitikailag” évtizedekig hangsúlyos, de az esztétikai érték szempontjából talán mégsem kardinális kérdésre válaszokat javasolni: mit jelent voltaképpen annak a Martyn Ferencnek az esetében a gyakran (elmarasztalóan) használt absztrakt és nonfiguratív jelző, aki - éppen kísérőgrafikáin - meglehetősen konkrét, plasztikus momentumokat és motívumokat (is) kínál, mégpedig a mesterség, a művészet tökéletes birokosaként és megtestesítőjeként. Általánosságban eléggé megkapó, ahogy Tüskés Tibor különböző alkalmakra különböző időpontokban készült esszéiben töretlen szenvedéllyel, nem szünő elszántsággal közvetíti a természetesen nem kizárólag Martyn Ferenc műtermében szerzett, de itt közölt írásaiban mindig a Mester művészetének jobb megértését, megértetését szolgáló elmélyült ismereteit. Emellett, mintegy mellékesen, egy érzékeny, öntudatos és a prózai környezettel szemben a szellem barátságos fölnyit meg-megvillantó öregúr személyiségének eleven rajza is az olvasó elé tárul, a *Látogatóban Martyn Ferencnél* című írásban, csaknem novellisztikus plaszticitással.

A képzőművészetre vonatkozó szakmai megjegyzések az idők során mind lényegre törőbbek és pontosabbak lesznek a szövegekben. Közben a két alkotó évtizedes párbeszéde lassanként emberi históriává, szinte baráti közelséggé nemeseedik, ahol a kölcsönös megbecsülés és szeretet a döntő tényező. Amikor Tüskés Tibor esszék sorában rögzíti ezt a kapcsolatot (: részéről az odafigyelő, a koncentráció viszonyulás szakmai-emberi stációját), ezek a munkái természetesen témájuktól függetlenül is értékesek. Úgy körülbelül a hatvanas-hetvenes évek fordulóján pedig, íróportréinak egy újabb sorozatában, az időközben immár külső (hivatalos) elismerésekben sem szűkölködő művész Tüskés Tibort ugyancsak ceruzarajzzal „tiszteli meg”. Bezárult a kör, mondhatná valaki, hogyha a kölcsönösségnek ebben a közegeben bármiféle lezárulásról, befejeződésről szó lehetne, és nem az volna a helyzet, ami. Nevezetesen az, hogy Martyn Ferenc úgy egyetemes, mint hazai gyökerű művészetét - nem utolsósorban „tanítványi” szintű irodalmár-értelmezőjének magas színvonalú teljesítménye következtében - halála pillanatában és azóta jószívrrel máris az örökkévalóság interpretálja, miközben Tüskés Tibor (rá vonatkozó) írásai szintén olvasmányos olvasmányt nyújtanak, már pusztá szövegiségükben, végérvényesen, magas színvonalon termékeny szerző mostani könyve tehát egy viszonyulás élvezetes nyelven szóló, a személyes művészi ragaszkodás szemérmesen visszafogott, tárgyyszerű, fel-emelő és szép epizódokban bővelkedő története. Ha úgy fogja fel az olvasó, akkor az író ebben a könyvében képzőművészeti Bildung-jának egy perdöntő szeletét tesz közkincsé. S ha tényleg így tekinti a dolgot, akkor az egymásra sorjázó esszékben akár különös változatossággal megírt, egyszersmind monisztikusan csiszolt „regényfejezetit” is olvashatja ugyan-

nak a csaknem végtelenített - meditációnak. Szerzőjének egyetlen univerzális alkotóhoz való, tiszteletben egységes, de szakmailag sokrétű, élményeket felmutató, folyamatos odafordulását, figyelmének fázisait, fokozatait, területeit és szempontjait mutatja be, örökíti meg az *M. F. mester*, ráadásul - s ez a százat művészettörténeti traktátusokkal szemben aligha kellően értékelhető többlet! - az irodalmilag professzionális csodáló, tehát a maga területén ugyancsak nagyformátumú, méltán rangos, és az előtte belsőleg is feltáruló életmű tanulságait érteően-szuggesztíven közvetíteni képes, egyben mértékletes-fegyelmezett *tanítvány* szemszögéből. Igen: Tüskés Tibor, aki a maga szakterületén már Martynnal történt első, 1958-as találkozásakor sem volt akárcsi, nemcsak avatott, de alázatos tanítványnak is mutatkozik az európai jelentőségű képzőművész vonatkozásában (csakúgy, mint aztán e könyvbéli „társaságában”), és ezt a tudástapasztatást érzékeny határozottsággal adja tovább. Az ilyen szintű teljesítmény persze nem újdonság nála. A szakirodalomban megkerülhetetlen könyvet írt ő már a XX. század jó néhány más jelentős magyar alkotójáról is, úgymint Csorba Győzőről, Illyés Gyuláról, Kodolányi Jánosról, Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról, Rónay Györgyről, Takács Gyuláról és Weöres Sándorról. Az ilyen jellegű munkáinak sorába illeszkedik *M. F. mestert* az teszi különlegessé, hogy ennek lapjain a szerző a kultúránkban még mindig alapvető *irodalmi mezőn* minduntalan túllép, de azt a humán beállítottságú olvasó öröme mégszem hagyja el soha teljesen. Ennek a könyvnek az a fő eseménye, hogy itt egy író-kritikus sokrétű művészeti érdeklődése egy festőművész-grafikus literális érzékenységének tükrében, főként irodalmi kísérőrajzok, íróportrék kapcsán, mindkettőjük univerzális érdeklődését és hozzáértését dokumentálva látványosan termékeny témát talál. E kötet forgatása közben válik még nyilvánvalóbbá a Tüskés Tiborról kialakult közkeletű felfogás igazságtartalma. Nem kétséges, hogy esetében olyan elmélyült és fáradhatatlanul igazságkereső értelmező alkatról van szó, aki az írók, irodalmárok fiatalabbjának-idősebbjének egyaránt példa- és mintaadó lehet elhivatottság, energikus elszántság, értő alázat és nagyfokú anyagszeretet szempontjából, függetlenül attól, hogy esszéket, tanulmányokat és recenziókat készítenek, illetve fognak készíteni ezután, vagy pedig eredendően egyéni stíluskiegészítésként igyekeznek helyezni a hangsúlyt. Ilyen körülmények között pedig bizonyos fokig talán szimbolikus érvényű tettek: egyfajta főhajtásnak tekinthető, ha e sorok írója, a már harmincadik évébe fordult JAK-tag, aki alapvetően leginkább elbeszéléseket és verseket ír, legutolsó folyóirat kritikáját ünnepélyes gesztussal - itt tárgyalt „monográfusra”, azaz Tüskés Tiborra visszairányítva - éppen ennek a szuggesztív, magával ragadó habitusú és stílusú, olvasóját határozott-élvezetesen: szépíróilag kalauzoló, vezető, ezáltal a nagyvonalú és elegáns „tanár” attitűdjét sem feladó, *esszéista* személyiségnek ajánlja fel. (*Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Kaposvár, 1997.*)

Szirtes Gábor

A SZÓ UTAT TÖR MAGÁNAK...

Az értékőrző kritikus: Bakonyi István

Megváltozott a helyzet. Változott az irodalom helyzete is. A gazdasági-politikai-társadalmi ellentmondásokról és konfliktusokról már nem csak áttételesen lehet szólni. Ám ebben a megváltozott helyzetben nagy a veszélye annak, hogy a társadalmiság, a politikum a kritikus szemében anélkül is értéknek minősül, hogy esztétikai értékhorizontra lenne. Különösen akkor áll így a dolog, ha ezt a görcső alá vett alkotó társadalmi szerepvállalása mintegy szuggerálja is a kritikus számára. Ezért úgy véljük, hogy a kritikusnak egyszerre hasznos felmutatnia a vizsgált mű esztétikai értékét és társadalomképét, elkerülve a kettő indokolatlan összemérésének avagy mesterséges elválasztásának veszélyeit. Csakis az ezek kiküszöbölésére kész és

képes kritikus teheti le azzal az eséllyel a tollat, hogy jól orientálta az olvasót, hogy hozzájárult a mű és az alkotó helyének méltó kijelöléséhez.

Bakonyi István, a Székesfehérváron élő irodalomtörténész-kritikus ezek közé tartozik. Még akkor is, ha néhány oldalas recenziói, jegyzetei, kritikái lehetőséget a mélyebb elemzésekre nem vagy csak igen korlátozott mértékben adnak, és ezért bizonyos megállapításai vitára avagy kritikai továbbgondolásra készítik olvasójukat. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a *Nemzedékek kézfogásának* szerzője a műfaj és a terjedelem adta korlátozott lehetőségekkel élni tudó, a lényegre összpontosító ítéseknek mutatkozik.

A kritikust „témaválasztása” is minősíti, még akkor is, ha tudjuk, hogy az ilyen típusú írások többnyire szerkesztői megrendelésekre születnek, mégis, megvalósításuk módja, szelvénye irodalmi ízlést, esztétikai értékrendet, etikai normarendszert, - a jelenben különösképpen - társadalmi-politikai szimpátiát (is) jelez.

A három ciklusra tagolt, tudatos szerkesztési elvet követő könyv tizenhat szerző harminckettő művéről (közte Radnóti Miklós: *Őrizz és védj, Csak csont és bőr és fájdalom*, Illyés Gyula: *A reformáció genfi emlékműve előtt*, valamint Zas Lóránd: *Novemberben* című verseiről) közöl elemzéseket. A műfaji választás is - tudatosan avagy véletlenül - arányosnak tekinthető: tizenhat verseskötet (avagy vers) és ugyanennyi prózai mű került Bakonyi vizsgálódásainak középpontjába. A határon túliakat mindenekelőtt Sütő András reprezentálja, aki mellett kevésbé ismert, ám a szakmai közvélemény figyelmé mellett az olvasók érdeklődésére is méltán számítható, Andorrában élő Csokits János költő (akivel interjú olvasható a kötetben), a magyarságát Hollandiában őrző Dedinszky Erika költőnő, valamint az Amerikában élő Zas Lóránd szerepelnek. Tisztán és hangsúlyosan szólal meg a könyvben a „vidék hangja” is: a kötetnek is címet adó ciklus élén a székesfehérvári Takács Imréről, „egy ígéretes, ám túlságosan sokat veszítő nemzedék” jelentős alakjáról, a Kortárs egykori szerkesztőjéről, a fővárosi írást, ám „fehérváriságát” és paraszti közegű indíttatását a panelrengetegben is mindvégig megőrző íróról, költőről olvasható *gondolatok* állnak. E ciklusban foglal helyet a Sobor Antal pályáját áttekintő három írás is: az 1980-ban megjelent *Hosszú háború*-ról szóló, az 1985-ös *Perelj, Uram!* -ot értékelő és a legutóbbi, az *Én, Virág Annát* elemző. Mindhárom meggyőzően igazolja azt, hogy a hagyományos eszközök a jelenben is alkalmasak az értékteremtésre, különösen akkor, ha a morális helytállás példáinak meggyőző erejű felmutatásával párosulnak.

A könyv legterjedelmesebb, harmadik ciklusa keretében az egykori *Hetek* korábbi eszményeihez ma is ragaszkodó Bella István három könyvéről, Ágh István szociografikus igényességű prózakötetéről, a *Rókacsárdáról*, valamint Jókai Annának a romániai magyarság sorsát bemutató megdöbbentő erejű naplójáról, a *Szegény Sudár Annáról* és a rendszerváltás egyik első jelentősebb birodalmi teljesítményét jelentő *A töve és a gallya* című személyes hangvételű, bölcs vallomásától található tömör és lényeglátó értékelések. Két írással is adózik Bakonyi a Dunaújvárosban élő és alkotó Kálnay Adél realista prózájának. A legnagyobb teret azonban a kritikus - talán a Németh László-i életmű kimutatható hatása és a szerző jelentős morális töltetű kérdésseltevései okán - Sándor Iván munkásságának szenteli: Sándor Iván Németh Lászlóról szóló könyvének, a *Ködlovasnak*, a *Századvégi történetnek*, az *Arabeszknek* a *Félelem? Remény?*-nek, valamint a Bánk bánról szóló *Vég semmisség* című kötetének.

Tizenhat szerző, harminckettő mű, látszólag esetleges választás. Ám a *Nemzedékek kézfogása* mégszem a véletlen, a spontán irodalmi kalandozások sorozata kortárs irodalmunk sűrűjében. Bakonyi vizsgálódásainak fókuszában ugyanis olyanok állnak, akiknek személye, alkotásai összekapcsolódnak, összefonódnak valahol, valamiben. Valamennyien

ugyanis olyanok, akiket - ha eltérő mértékben is, de - a történelem és a magánélet viszonya foglalkoztat, a hatalom és az egyén hierarchikus és térségünkben ugyancsak gyakran tragédiába torkolló kapcsolata izgat. Olyanok ők valamennyien, akik képesek a kaptörténelem és a személyes sors lehetőségeinek, bonyolult viszonyának érzéletes ábrázolására, az elmúlt évtizedek ezernyi módon álcázott és nehezen felfedhető lényegének feltárására. Eltérést legfeljebb abban mutatnak, hogy mindezt milyen mértékben és arányban ötvözik a fikcióval, a szépirói képzelőerő alkotta világgal. Olyanok ők, akik a kelet-közép-európai sajátosságok, a kisebbségi sors, az etnikai kevertség, az emberi alávetettség, gyakran megaláztatás kiváló ismerői és ábrázolói.

Olyan alkotókkal foglalkozik mindenekelőtt Bakonyi, akik a hazai valóság iránti érzékenységgel tűnnek ki, akiket az írói-költői felelősségtudat és a biztos morális támpontok az elmúlt évtizedeken többé-kevésbé megvédtek a politika és nem csak a politika viharaitól. Olyan írókra, költőkre figyel, akik valóságghűen tudták megszólaltatni az egyéni lét nehézségeit, kilátástalanságát, az emberi fájdalmat, és akik képesek voltak az emberi sors(ok) mélyrétegeinek ábrázolására is. A sorskérdéseinket vallató líra, a sorskérdéseinkkel vívódó próza képviselőinek magatartását és ábrázolásmódját kutatja Bakonyi, azokét, akik a tévedésekkel történő szembenézés és a hazugságokkal szakítás elkerülhetetlenségét hirdetik. Azok műveiről szól ez a könyv, akik a szavak devalvációjá idején sem estek az értékváltozások áldozatául, akik a hagyományos, a tartósnak bizonyult értékek alapján építkeztek: az emberi élet Németh László-i értelemben vett minőségét, a költő Radnóti Miklós által megszemélyesített morális felelősségtudatát, az Illyés Gyula hirdette nemzeti elkötelezettségét képviselték. Akik a modern és a posztmodern idején is hittek és bíztak a hagyományos értékek, a humánus, az emberség, a hazához való kötődés erejében, az emberek cselekvőképességében.

Mindenekelőtt ennek a gondolatiságnak a szószólói a bemutatott alkotók. Ennek képviselője maga a könyv szerzője is, akinek jegyzetei, kritikái - szerencsére - korántsem a bemutatott művek cselekményének „fölmondását” jelentik, nem a szerzői biográfiák felvillantását adják, nem a keletkezéstörténetre szűkülő jegyzetek csupán. Sokallta inkább arra irányuló kísérletek, hogy az irodalomtörténetbe ágyazott könyvkritika korlátozott lehetőségeit is felhasználja a szerző és a mű elhelyezésére egy szigorú esztétikai és etikai normák által szabályozott értékrendben, illetve egy-egy bonyolult történelmi-társadalmi háttér által kísért alkotói pályán. Rámutatva olyan alkotói-emberi hatásokra is, amelyek gyakran példa értékű magatartásként érték a vizsgált szerzőket: Radnóti Miklós, Krúdy Gyula, Németh László Illyés Gyula vagy Csoóri Sándor részéről. Nemzedékek kézfogásának eredményeként a szerves építkezést biztosítva így irodalmunkban.

(Felsőmagyarország Kiadó, 1997.)

Baán Tibor

TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁK

Radu Tutulescu novellakötetéről

A *Vadamosi füzetek* izgalmas, érdekes vállalkozásaként jelent meg Radu Tutulescu novelláskötete, a *Liftben*. A novellákat a Mircea Dinescu fordításairól is ismert Szlafkay Attila ültette át magyarra, aki mindössze négy évvel fiatalabb a román szerzőnél. S tudnivaló róla az is, hogy 1980-ban történt hazatelepüléséig Romániában élt, vagyis belülről ismeri a Tutulescu novellákban ábrázolt valóságot. Ez magyarázza, hogy az izes erdélyi nyelv és a pesti nyelvhasználat ismeretében különösen érzéletes módon, a rejtett mellékjelentésekre is fogékonosan fordítja Tutulescut, aki a kortárs román próza jelentős képviselője.

Tutulescu alapélménye, miképpen Örkény Istváné, Esterházyé, Bereményié és Spiróé - hogy a hazai groteszk

néhány mesterére utaljak - az *elképedés*. Annak fölfedezése, hogy a világnak ezen a szocialista jelzővel illetett közép-, illetve kelet-közép-európai sarkán csupa képtelenség történik. A valóság valótlan. Eleven cáfolata a józan észnek. Az itt élőkkel ugyanis csupa különös dolog történik. Vezető nélküli busz viszi utasait, de mindenki úgy tesz, mintha ebben nem volna semmi rendkívüli, mintha az ilyen és ehhez hasonló képtelenségek természetesen lennének. E a feje tetejére állított világ Tutulescu novelláiban épp annyira mulatságos, mint amennyire tragikus, hiszen, ha tetszik, ha nem, mindenkinek a feje tetejére kell állnia. Ez a túlélés egyetlen esélye. Másképpen fogalmazva: el kell fogadni a hatalom játékszabályait, mégha csak színből is, mégha tessék-lássék módon is. Mindezek után máris előttünk van a le-tűnt kor, a megboldogult szocializmus modellje, annak kemény és puha formája, melyben minden megtörténhet. A butaság akadémiai kitüntetések kap. A diktátort az igazság és haladás letéteményesének nevezik. Tapsockán zúg, mely különösképpen kedves a cézári füleknek. A vakuvillanások szinte meglágyítják a diktatúra ragadozó arcvonásait. Jaj annak, aki lépremegy.

Tutulescu novelláinak olvasói pontosan érzékelik a kifordult, önmagából kivetkőzött világ képtelenségét, mely paradox módon az erkölcsi világrend helyreállításának szükségességére figyelmeztet. Ezt célozza a novellák példázatszerűsége, mely példázat a kiszolgáltatottságról, a megfélemlítettségről szól. A kisember csetléseiről és botlásairól. A szabadság hiányáról. Ez a mondanivaló ezekben az írásokban egyszerre nyílt és rejtett. Csakis így volt kijátszható a cenzúra, melynek Romániában sem volt érzéke a iróniához, mely - Almási Miklós megállapítását idézve - a *régio nemzetek feletti nyelveként* - „titkos nyelveként” az igazság kimondásának eszközzé vált. Egy olyan közlésformává, melyben a szavak és mondatok szó szerinti jelentése mögött, a másod- és harmadjelentések szintjén, a célzásokban és utalásokban nyilvánul meg az igazság. A sorok között - ahogy mondani szokás.

Válójában Tutulescu is *alcának, álarcnak, megtévesztésnek* használja az iróniát, mellyel kifejezheti véleményét a kafaian áttekinthetetlen bürokrácia működéséről (pl. a *Buszpályaudvaron* című írásában) vagy a mindenhová belopódzó félelemről (*Cement... parókával, Redőnyök*) a kisember elvezettségéről (*Ablakra ragasztott karton*). Tutulescu minderről gyengéd líraisággal átszótt, ugyanakkor tragikomikusan abszurd vonásokat sem nélkülöző látletet ad.

gy történik ez a *Liftben* című - a kötet címéül választott novella esetében is - , melynek hőse a lift fogságába - metaforikusan a rendszer csapdájába esett ember hiába nyomja a vészcsengőt, senki sem indul kiszabadítására.

A maguk idejében ezek a novellák is vészjelzések voltak. Úgy tűnt, sokan hallják, de senki sem tehet semmit. Azóta mégis nagyot fordult a történelem. Ledől a berlini fal. A diktátorok és diktatúrák felett - úgy *tűnik* - eljárt a idő. De a leirt szavak őrzik a letűnt kort. Tanúskodnak az igazság mellett.

(Vadamosi Füzetek, Zalaegerszeg, 1997)

Szepesi Attila

AZ ISMERETLEN GUMILJOV

Baka István műfordításai

Ki tudja, mi minden rejtőzik még Baka István titkos fiókjában! A kitűnő poéta és nem kevésbé kitűnő műfordító, akinek a közelmúltban tett pontot álmai és tervei végére a korai és méltatlan halál, egy szerzetes kirtásával és nyugalomával dolgozott. Kedvencei az orosz szimbolisták voltak, s mindig előrukkolt egy-egy nekem új poétával. Igaz, irigyelte tőlem a madarakat - ha a pesti Dunaparton kószáltunk, vagy Szegeden caplattunk Tápé felé, szemközt a Tisza folyásával, és megneveztem egy-egy keringő ezüstsírlát, bakcsót, szárcsát-, csodálkozott, hogy ennyiféle van belőlük, és - viszonzásul - poétákkal traktált, nekem ismeretlenekkel, Szologubbal, Kuzminnal, Gumiljovval. Bevallom,

néha kételkedtem is, valóban léteztek-e az említett költők, mert egyszer felültem neki: elhittem alteregóját, Pehotnijt) nem tudtam, hogy ez a szó oroszul „bakát” jelent), aki épp akkor volt benne megszületőben. Azóta pedig minden általa felfedezett orosz poétában egy-egy Bakaálarcot sejtettem, és - magyarul a bizonyítványomat - talán nem is tévedtem olyan nagyot. Mert voltaképpen költő-ősei közül válogatta ki az arcához illőket, a szenvedélyéhez szabottakat, az idő poklába alámerülteket, azokat, akiket oly komiszul megritkított és elnémított a századelő vörös farsangja.

Nem csoda, hogy Gumiljovról az elmúlt évtizedek során oly kevés szó esett. A bolsevik hatalomnak nemigen lehetett oka büszkélkedni a sorsával: az elsők között végezték ki még ifjan, hatvanegy (!) társával egyetemben, 1921. nyarán.

Ahol könyveket égetnek és költőket végeznek ki, ott minden megtörténhet. És - mint a történelem példázza - meg is történik. Hamvába holt az a hatalmas mozgalom, az orosz szimbolista-ké, mely - titkos álmaiban - egy új Oroszországot akart megteremteni, s nem kisebbet tűzött célul maga elé, mint a Világórához igazítani eme jobb sorsra méltó ország örökké késlekedő óráját.

Gumiljov, akit szívesen mondanék „az orosz Rimbaudnak”, a szimbolista nevelte volt, nagy tisztelettel írt eme irányzat kezdeményezőjéről, Annjenszkijről, akit személyesen ismert, ám később szembefordult az irányzattal, magával a kitűnő Alekszandr Blokkal is, és megalapította az akmeista mozgalmat. Ha ma visszanezünk az említett korra és az egymásból következő, egymással felelő költői mozgalmakra, zavarba jövünk. Mert igaz, hogy azzal szembeállította a maga „akmeizmusát”, ám ember legyen a talpán, aki - a műveket olvasva - utólag eldöntheti, meddig szimbolista egy mű és mettől más.

„A szimbolizmust új irányzat váltja fel, akárhogy nevezzük - akmeizmusnak (az akme szóból - valaminek legfelsőbb foka, virágzása), vagy *adamizmusnak* (kemény, férfias és világos életfelfogás) - az új irányzat mindenestre nagyobb erőgyensúlyt és a szubjektum és objektum közötti kapcsolat pontosabb ismeretét követeli, mint a szimbolizmus... Bár magasra értékeli a szimbolista műveket, mivelhogyan megmutatták nekünk, mennyire jelentős a művészetben a szimbólum, nem vagyunk hajlandóak feláldozni érte a költői hatás egyéb eszközeit, és keressük azok teljes összehangoltságát. Így válaszolunk a két irányzat *szép nehézségének* problémájára: akmeistának nehezebb lenni, mint szimbolista, ahogy nehezebb felépíteni egy székesegyházat, mint egy tornyot...” - így határozta meg maga Gumiljov akmeista kiáltványában (1913-ban) álmait és céljait, ám amíg ide eljutott, hosszú és hányatott ifjúkor állt előtte.

Hogy miért neveztük fentebb orosz *Rimbaudnak*? Nos, kettős okból is. Egyrészt azért, mert ifjan ő is megjárta a Fekete Kontinentet, Afrika földjét. (Elszökött hazulról és a titkok birodalmáig meg sem állt, ahogy ezt számtalan verse - *Vörös-tenger, Dahomey, Niger, Abesszin énekek, Részeg dervis* - dokumentálja.) Másrészt Párizsban is élt, tanult a Sorbonne-on, és igazán nem csoda, hogy a Victor Hugo által „kölyök-Shakespeare”-nek mondott Rimbaud (és persze Baudlaire, Mallarmé, Verlaine) hatása alá került. Egyik-másik alekszandrinnban zengő verse édestestvére a francia szimbolista-kének.

*Szervusz, Vörös-tenger, fe cápa-halleves,
Néger nép kádja, üst, se vas, se réz - homok!
A zátonyaidon se moha lengedez, -
Virágzó mészkövek, akár kőkaktuszok.*

*Szigeteid napizzította fővenyén
Miket az éjjeli dagály is elhagyott,
Haldoklik búsan a sok-sok tengeri rém:
Tritónok, kardhalak s nyolckarú polipok.*

*Pirógok százai úsznak ki Afrika
Partjairól, hogy gyöngyöket halásszanak,*

*S arab partok felől keletre hajtja a
Lélekvesztőket a felukkák vad hada.*

Folytathatnánk a vers idézését, ám talán ennyiből is kiviláglik, az ifjú Gumiljovot mily szoros szálak fűzték kedvenc franciáihoz, hisz ki ne hallaná ki a vers zengéséből Rimbaud Részeg hajójának hánykolódását.

És itt rá kell mutassunk egy lényeges különbségre, mely Gumiljovot (és az akmeizmust) elődeitől elválasztja. Míg Blok, Kuzmin, Merezkovszkij és a többiek szigorúan különválasztják a kultúra és a civilizáció fogalmát, a személyes szólást és az újmódi (általuk fanyalagva fogadott) személytelenséget, Gumiljov úgy gondolja, hogy a civilizáció a kultúra édesgyermeké, annak egy újabb fokozata, ahol a férfias öserő, az emberi megújulás előtt új távlatok nyílnak, ahogy az előképe, a nagyszerű Rimbaud műve és élete példájából is kiviláglik.

Jurij Ajhenvald, az esztéta (akit Gumiljov emlékére írott művéért bebörtönöztek, majd külföldre száműzték), a költőt a utolsó konkvisztádornak, viking-lelkű, kalandvágytól űzött lovagköltőnek, páncélos vitéznek nevezi, az egzotikum kutatójának és fölfedezőjének. Kétség nem férhet hozzá, igaza van. Gumiljovban valóban munkál ez a kalandvágyó-férfias szenvedély, és sokoldalúságát bizonyítja, hogy nemcsak Afrika és a Nyugat gyakorol lebilincselő hatást rá, hanem a rejtelmes kelet is, ám - a későbbi oroszországi események ismeretében - nagy tévedés volna azt hinni, hogy rá akár egy pillanatil is hatással volt a születő újbarbárság. Érezte ugyan, éreznie kellett, hogy forrong alatta a föld, hogy egy iszonyatos vulkánkitörés van körötte készülőben, ám ő vitéz volt, szellemi arisztokrata, aki egyszerre keménykötésű lovag és ellágyulni-kész trubadúr, s mi sem állt távolabb tőle, mint a modern vér- és szennyözön.

Hazatérve és magát beleélve a forrongó Oroszország levegőjébe, tanácstalanul néz körül. Nem érti, talán nem is akarja megérteni, mi készül az idő méhében. A házassága (a kitűnő költőnőt, Anna Ahmatovát vette el) hamar zátonyra fut. Ő pedig, ha az idő örvényei egyre feketébbek is körülötte, nem hajlandó a maga álmáról lemondani.

*A sok-sok égítest közül
Zord földünk önként választottam,
S e világon szívem örül,
De akkor csak, ha víg úton van...*

*Hisz oly rég volt már, és amott,
A mennyeken túl, hova úsznék...
Hát nem mindegy, hogy hol vagyok,
S fel is milyen vitorlát húznék?*

Bizony, nem volt mindegy, okoskodhatunk utólag, lépcsőházi bölcs módján, mert - ahogy a „víg utak” egyre jobban elfogytak körülötte-, tán még elfuthatott volna a közeledő fekete végzet elől. Nem tudható, mennyire lovag-lelke nemessége volt az oka, mennyire az új és borzalmas idők tendenciájának meg nem értése, hogy kívárta letartóztatását, elhurcolását, kivégzését.

Korai halálával az orosz századelő egyik legnagyobb (ha nem A legnagyobb) költője szállt a sírba. Tegyük hozzá, ismeretlen sírba, mert nemcsak a romantikusoknak jutott osztályrészül ez, hanem századunk egyik-másik fiának is; a sors iróniája, hogy annak a Nyikolaj Gumiljovnak is, aki pedig hinni akart az új időkben, hinni akart a kultúrából kinövő civilizációban.

Baka István műfordításai méltó helyére állítják a századelő orosz pantheonjában ezt a sokáig elhallgatott, tendenciózusan „elfelejtett” nagy költőt. A verseskötet, illetve annak szerkesztője-kiadója - szép gesztus -, arról sem feledkezik meg, hogy Baka Istvánnal egyidőben mások is fordítottak a Gumiljov-életműből! (nevezetesen Eörsi István és Kántor Péter), s a kötet függelékeként az ő műfordításait is elolvashatjuk. Amitől még

árnyaltabb lesz ennek a tragikus sorsú orosz *Rimbaudnak* az időben egyre távolodó arca. (A kötetet a *JATE Szláv Filológiai Intézete adta ki, Szegeden.*)

Kerék Imre

SHAKESPEARE SZONETTJEI

Csillag Tibor új fordításáról

V alahol azt olvastam, hogy minden új költőnemzedéknek, amely a műfordítást a nagy elődökhöz hasonlóan nemzeti misszióknak tekinti, amellel, hogy új területeket hódít meg a világirodalomból, folytonosan szembesülnie kell a már esetleg többszörösen lefordított s az elmúlt évszázadok folyamán örök értékévé fényesedett művekkel is, s azokat a kornak megfelelő, legmaibb nyelvvállapot szintjén újratükröznie.

M indmáig ilyen, a költő-műfordítóink vállalkozó kedvét újra meg újra felszító, nemes versengésre készítő kihívást jelentenek William Shakespeare szonettjei is. A nevezetesebb első kísérletek tudtommal Babits nevéhez fűződnek, aki két szonettjét fordította le, s nagy kára fordításirodalmunknak, hogy nem többet, mert mindkét tolmácsolása kiváló; sőt, általuk épp ő adott ösztönzést Szabó Lőrincnek, aki azután az egész szonettgyűjteményt lefordította. Szabó Lőrinc munkáján kívül Justus Pál és Keszthelyi Zoltán fordítása ismeretes még számomra (előbbi olykor hiányérzetet kelt bennem költőiségét illetően, utóbbi tartalmi tekintetben nem mindig pontos árnyalásokkal él.) Ilyen előzmények után vállalkozott - kellő merészséggel, s azzal párosuló komoly szakmai felkészültséggel, a Shakespeareirodalomban való alapos jártassággal - a szonettek újrafordítására Csillag Tibor költő. Hét évi lankadatlan és szívós munkájának eredményeként tette nemrégiben közzé fordítását. Mint a kötet utószavában írja: „Számomra a költő eleinte sötétlő titok volt; ma már napsugaras arc.” (E megállapítása szíven ütött, annyira Csillagéhoz hasonlóan alakult Shakespeare-élményem; asztalomon ma is állandóan kézközeiben a bejegyzésem szerint 1958-ban vásárolt Szabó Lőrinc-féle kötetke, vagyis ezidő óta birkózom e szonettek elemzésével, értelmezésével. Ahogy emlékszem, kamaszkoromban többnyire egy-egy friss hangulatú természeti képük ragadt meg bennem, s persze, ritmikájuk, rímeik ringattak el, de szövegükből alig valamit értettem, inkább csak megérzéseim, sejtéseim révén közelítettem mondandójukhoz. S még sokáig úgy éreztem, hogy csak a felszínt érzékelem a versek szövegéből. S csak pár éve - vagy kéttucatnyi szonett lefordítása révén - jutottam el odáig, hogy úgy érezhetem: sokkal közelebb kerültem titkaikhoz. Noha tudom, hogy teljes megértésük csak relatíve lehetséges, hiszen minden olvasásra más-más fénytörésben mutatkoznak. Talán Kosztolányi szavaival jellemezhetném Shakespeare-élményemet: „Csak olyasmért rajonghatunk igazán, ami nem a miénk, amit nem egészen értünk, nem egészen ismerünk.” Úgy gondolom azonban, hogy a nagy angolban épp az a vonzó, ami nehéz, ami új meg új olvasásra készíttet, holott végső fokon áttekinthetően, kristályosan egyszerű.)

S hakespeare műveiről, így szonettjeiről könyvtárnyit írtak már, ezért nem ismételtük meg itt a megállapodott közhelyeket, noha egy-két lényeges vonatkozást nem kerülhetünk meg. Ami tán a legfontosabb: „színpadi műveinél személyesebb gyónásait életéről és tapasztalatairól, filozófiájáról... mindenekelőtt szerelmeiről” bennük tártá elénk. (Szabó Lőrinc megállapítása)

Formai tekintetben Shakespeare nem újító, noha a Petrarca-i szonettképletet egyénien alkalmazza: a két ottavát és két terzinát tartalmazó olasz szonettformát 4-4-4-2 tagolású szakaszokra bontja, s nem tartja meg annak rímképletét sem. Nála a három keresztrimes strófa után a szonett két párrímes sorba tömörített, csattanószerű zárlattal fejeződik be. Ami szonettjei tartalmát illeti, költőjük az érzelmek széles skáláján játszik: a hűség megpróbáltatásai, sokféle kínja, az árulás vádjai, önvád, hodo-

lat, rajongás és féltékenység, kételkedés és bizalom váltakoznak, erősítik és oltják ki egymást soraiban. E szonettek nyelvi rendkívül tömörek, komprimáltak, óriási élettapasztalat és eredeti világszemlélet nyilatkozik meg bennük. S szinte a végsőkig csiszoltak, mint a legritkább megmunkált drágakövek. Azonban bármily összetett is gondolatanyaguk, mondandója mindig kristályosan egyszerű formában jut érvényre. Valamennyiükben lenyűgöző bennünket a szerkesztés biztonsága, a tartalom átgondoltsága, a ritmika harmonikus zeneisége. Tán leggyakrabban visszatérő témája: az Idő, az elmúlás ellenében a költészet hatalmának megérzékítése, melynek révén a költő büszke önértékek ad hangot, hittel vallva, hogy versein nem vehet erőt az enyészet, s szerelmét idézni fogják, amíg szerelmesek lesznek a földön.

L ássuk most már közelebbről Csillag Tibor kiváló fordítóitól teljesítményét. Melyek a legfőbb, már első olvasásra szembeötlő erényei? Mindenekelőtt a megbízható tartalmi hűség, pontosság a legfinomabb gondolati árnyalatok érzékeltetésében. „Úgy véltem, Szabó Lőrincsel úgy versenyezhetek, ha nála is jobban ragaszkodom az eredetihez” - írja a fordító utószavában. Nem kis tanulságot kínálva ezáltal az angolul is érthető olvasóknak, akik valóban meggyőződhetnek arról, hogy Csillag a lehetőségek határáig elmegy az eredeti szöveggel való értő azonosulásban. Mint említi, Arany Jánost tartja fordító példaképének. Jobb mestert aligha választhatott volna, hiszen a tartalmi-formai hűség vonatkozásában Arany fordító elvei később legkiválóbb költő-műfordítóink egész sorára hatottak meghatározóan.

C sillag szonettfordításainak másik, az említettel egyenértékű erénye a formakezelésben megnyilvánuló rugalmasság, hajlékonyság. A bonyolult indázó gondolatmenetek, mondatszerkezetek áthajtásait, a ritmus zeneiségét, Shakespeare választékos rímelését éppoly költői erudícióval teremti újjá, mint a stílusfordulatokat, a szóképek, metaforák, nyelvi árnyalatok finomságait.

A fordító által legelőbbnek nevezett szonett, a 66. tolmácsolása győzhet meg legszemléletesebben bennünket a fentebb mondottakról:

Elfáradtam, szám halk halált kiált,
ha az érdem koldusnak született,
és a silány semmisség díszvirág,
és hamis eskü gyilkol szent hitet,
és arany becsület szégyenbe tér,
és szűz erény ringyóvá aljasul,
és a tökély leghátrább lökve él,
és erőt vezet sánta, aljas úr,
és művésznyelvet hatalom csomóz,
és észre pórázt doktor Marha köt,
és az egyszerű együgyű, ha szól,
és Rossz kapitány Jót fogdába lök:
fáradt vagyok, elmennék a halálba,
csak ne hagynám szerelmemet magára.

Talán nem kell bizonygatnom, hogy ezt a szonettjét Shakespeare akár napjainkban is írhatta volna, annyira időszerű és érvényes, noha a költő nyilván nem a napi aktualitásra törekedett megírása közben, inkább az érvényeset, jellemzőt kívánta megragadni. Mégis egész korának világképét, társadalmi ellentmondásait tükrözi művésze. Ezen túl azonban mondandóját kiterjeszti más korokra, így a miénkre is, s ezáltal időálló miden leírt sora mindmáig.

C sillag Tibornak, a műfordítóknak tollát a költő Csillag Tibor vezeti tolmácsolás közben, olyan költőé, aki a napjainkban unalomig nyűtt szabad vers divatja idején - e munkájából és saját verseiből is láthatóan - keményen megdolgozott a kötött formák, s ezeken belül az egyik legnehezebb, a szonettforma - biztonságos kezeléséért, tudva-tudván, hogy e formák fegyelemre, koncentrátságra, szűkszavú tömörségre szoktatják

művelőjüket. Fordításában kitapintható bizonyágát adja ennek. Munkája nemcsak erejeiben méltó Szabó Lőrinc remekéhez, sok újat is ad hozzá: korszerű, mai nyelven szól, s új színekben ragyogtatja tel a nagy angol zseni élő profilját mai olvasói előtt, verselésében pedig folyékonyabban ömli Szabó Lőrinc néhol túlságosan zaklatott, sűrű enjambement-jaival a folyamatosságot megtörő előadásmódjánál. Csillagot nyilván nagymértékben segítette alapos nyelvismerete, de főként intuícióval párosuló tudatossága, költői érzékenysége és beleélő készsége révén nyújthat a fiatalabb műfordító nemzedék számára ösztönzést, azt is írhatnám: kihívást a nemes versengésre. Példát ad arra, hogy kellő eltökéltséggel, türelemmel és fölkészültséggel, figyelembe véve az elődök eredményeit, de nem túlságosan meghatódva tőlük (ami elvenné bátorságunkat, megbénítaná kezünket) az elérendő célt szemünk előtt tartva, igenis lehetséges a gazdag hagyományú magyar versfordítás-irodalmat új, az elődökéhez méltó teljesítményekkel gyarapítani.

A Shakespeare-irodalom legújabb kutatási eredményeinek ismeretében összeállított, élvezetesen tömör elgigázó jegyzetanyag a versszövegek alatt, remélhetőleg haszonnal forgathatóvá teszi Csillag Tibor fordítását a tanulói ifjúság számára, s megkönnyíti számukra a szonettek megértését, értelmezését. Csillag Tibor nekik ajánlja munkáját: „a jövő rügyeinek”.

Kostyál László

A LENDVAI FÜZETEK 15. SZÁMA

Borbás György tanulmánya Zala Györgyről

Agönyörű fekvéséről és kulturális igényességéről egyaránt ismert muravidéki kisváros, Alsólendva magyarsága 1996-ban emlékkiállítását és tudományos ülészakot szervezett nagy szülőtte, a századvég és századelő híres akadémikus szobrásza, Zala György tiszteletére. Ebből az alkalomból adták ki a Lendvai füzetek 15. kötetét, benne Borbás György zalaegerszegi tanár által írt, illetve összeállított Zala György-tanulmányt és adattárát.

Borbás György stilszerűen emelkedett hangvételű írása elején rövid korrajzot ad, majd rátér a művészpálya bemutatására. Az első fejezet a szobrász származását, neveltetését, művészi képzését és indulását vázolja fel. A továbbiakban a tagolás a jelentős emlékművekhez, az utolsó rész a portréhoz kötődik, a fejezetek ezek keletkezésének a korabeli sajtóból nyomon követhető körülményeit és érdekességeit tárják az olvasó elé. Különösen jól használható az egyes alkotásokra vonatkozóan lebontott jegyzetanyag (irodalmi utalások), az életrajzi adattár és a talán most először összeállított oeuvre katalógus. A kiadvány német és angol nyelvű összefoglalóval és számos, Zala György szobrászi kvalitását illusztráló fotóreprodukcióval zárul.

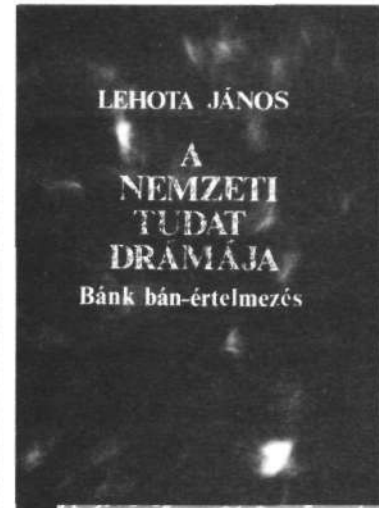
A szerző elismerésre méltó, impozáns kutatómunkával gyűjtötte össze a művészre vonatkozó (mindaddig meglehetősen gyér) szakirodalmat, s olvasta végig a korabeli sajtó egy részét (elsősorban a Vasárnapi Újságot és a Magyar Művészetet), írása nyomán minden korábbinál teljesebben bontakozik ki előtűnik az öt szinte piederesztálra állító saját korának elmúltával méltatlanul háttérbe szorított, magyarságára mindig büszke szobrász pályája. Borbás mindvégig érezteti e méltánytalanságot írásában, amely mintha egyenes folytatása lenne a századelő patetikus méltatásainak. A mellőzés okait azonban nem firtatja, így nem is vitatja vagy cáfolja annak szempontjait. Nem mondja ki - már csak tiszteletből sem - azt az igazságot, mely szerint a művészet igazi próbája az idő, mértéke pedig az időfelettség. Írásának szemléletével igyekszik ugyan alátámasztani, hogy Zala éppen ennek felel meg, de eközben a további szempontokra nem fordít figyelmet, így művéből szubjektív hang csendül ki.

A tanulmány egyértelműen a művészpályára koncentrál. Állomásait egyes alkotásokhoz köti, belső tagolásra, stílári fejlődés kitapintására, esetleg korszakolásra nem törekszik. Zala Györgyről, mint emberről keveset árul el. Sem emberi habitusa vagy szokásai, sem az érett művész családi vagy életkörülményei nem derülnek ki (házasságkötéséről is csupán a feleségéről készült portré árulkodik). Mindez hűen tükrözi a felhasznált források jellegét. A *művészpálya* mellett az *életpályára* vonatkozó adatok szinte teljes hiánya rendkívül megnehezítette a szerző feladatát, és az olvasóban óhatatlanul is az egyszálúság érzetét kelti, habár a jegyzetanyagot átböngészve okai érthetőek. A reprezentatív kiadvány azonban az elmondottak következtében nem tölti, töltheti be azt a szerepet, amelyet szakmailag elvárnánk tőle, vagyis Zala György teljes pályaképének rövid megrajzolását, és művészetének objektív hangvételű, minden szempontot figyelembe vevő, korszerű értékelését. Alighanem a célja is jóval korlátozottabb, alkalomhoz kötődő volt, bár terjedelme és kivitele erre is alkalmassá tenné. Műfajának konklúziószerű meghatározása ennek eredményeképpen nem a nagyon hiányzó művészettörténeti feldolgozás, kismonográfia, hanem az elsősorban egykorú tudósításokra támaszkodó szubjektív méltatás, részbibliográfia (teljességre nyilván nem is törekedett) és oeuvre-katalógus, olyan közös keretbe ágyazva, amely megkerülhetetlen kiindulópont lehet, és kell is hogy legyen a hiányolt szakfeldolgozás jövőbeli elkészítésénél.

1997-ben emlékezünk Zala György halálának 60. évfordulójára. A művész „hazatérésének” (és „első önálló kiállításának”) alkalmából kiadott reprezentatív és szép füzet méltó emléket állít az eseményeknek és számos új adattal bővíti ismereteinket. Alkalmas arra, hogy az ünnepi felbuzdulás elmúltával is ráirányítsa figyelmünket a jeles művészre, és könyvespolcunk megbecsült darabja legyen, amelyet Zala György tevékenysége után nyomozva bármikor felüthetünk.

Kotnyek István • Vizenjárók

SZERZŐINK

André András költő - Bonyhád
 Ács Jenő költő - Budapest
 Baán Tibor költő, kritikus - Budapest
 Bakonyi István irodalomtörténész - Székesfehérvár
 Balogh Robert költő - Pécs
 Báthori Csaba író - Bécs
 Berentés Tamás nyug. honvédtiszt - Nagykanizsa
 Bisztray Ádám költő - Budapest
 Borbás György tanár - Zalaegerszeg
 Buda Ferenc költő - Balf
 Cserba Júlia esztéta - Párizs
 Czigány György költő - Budapest
 Ébert Tibor költő, író - Budapest
 Farsang Lajos újságíró - Zalaegerszeg
 Fenyves Marcell költő - Budapest
 Kabdebó Tamás irodalomtörténész -
 Maynooth (Írország)
 Kerék Imre költő - Sopron
 Kostyál László művészettörténész - Zalaegerszeg

Kotász Zoltán költő - Budapest
 Kotnyek István festőművész - Nagykanizsa
 Lackner László író - Zalaegerszeg
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár
 Lőrinczy Huba irodalomtörténész - Szombathely
 Marafkó László író - Budapest
 T. Mérei Klára történész - Pécs
 Péntek Imre költő - Székesfehérvár
 Pomogáts Béla irodalomtörténész - Budapest
 Solyom Sándor író - Keszthely
 Szabolcs András helytörténész - Keszthely
 Szántó Gábor kritikus - Nagykanizsa
 Szepesi Attila költő - Budapest
 Szirtes Gábor kritikus - Pécs
 Tábori Zoltán író - Budapest
 Tomkiss Tamás költő - Cegléd
 Utassy József költő - Budapest
 Zsávolya Zoltán költő, kritikus - Győr

SZEMLE

PANNON LÁTKÖZ

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Baán Tibor, Forrai Eszter, Győri László, Hules Béla, Karay Lajos, Kardos Ferenc, Lászlóffy Aladár, Pető Zsolt, Szoliva János, Vitéz György versei és Papp Tibor logo-mandalái * Szapudi András és Váczy Jépont Tamás szépprózája * Beszélgetés Vitéz Györggyel * Alabán Ferenc és Bohár András tanulmánya * TRIANON után: Bacsa Gábor, Gál Sándor és Kovách Géza írása * Csernák Árpád és Tódor János a mélyvilágról * Berentés Tamás és Paizs Ferenc naplója * Balassa Tamás a nagyatádi filmszemléről * Horváth János Milán művészete * Szemle

1997

Ára: 95 Ft